
РЕЦЕНЗИЯ

НА ДИСЕРТАЦИЯТА НА МИЛЕНА КАТОШЕВА

ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР” В ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 3.5.ОБЩЕСТВЕНИ КОМУНИКАЦИИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ

РОЛЯТА НА ДАРИТЕЛСТВОТО ЗА РАЗВИТИЕ НА МУЗЕЙНИТЕ КОЛЕКЦИИ В БЪЛГАРИЯ

През 2012 г. Милена Катошева завършва Университета по библиотекознание и информационни технологии като бакалавър по културно-историческото наследство. През 2014 г. завършва и магистратура в Софийския университет по Опазване на българското културно наследство. От 2014 г. до 2018 г. е докторант в катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика” във Философски факултет на Софийски университет. От август 2017 г. е главен уредник в Националния литературен музей. Трайният, последователен и задълбочен интерес на Милена Катошева към проблемите на българското културно наследство довежда до създаването на обсъждания днес дисертационен труд.

Той обхваща 190 страници и се състои от увод, три глави, заключение, списък на съкращенията, списък на използваната литература и четири приложения – анкетни карти, фотографии, дарителски грамоти и плакати, както и формуляри за сключване на дарителски договори. Логиката на тази структура е обоснована в уводната част (с. 4-10), където също така е описана методологията на анализа и са изложени четири работни хипотези. Те са следните:

- 1) „Музеите в България възникват на базата на дарени културни ценности.
- 2) Обогащаването и развитието на музейните колекции се дължи в по-голяма степен на направените дарения.
- 3) Дарителството продължава да се развива.
- 4) Музеите не използват пълноценно възможностите на дарителството за обогатяване на музейните колекции и за набиране на допълнителни средства за тяхното съхранение, реставрация и консервация” (с. 6).

Дисертационното изследване, целящо да верифицира валидността на гореизложените хипотези, започва с исторически преглед в глобален мащаб на колекционерството като културна практика и музея като институция от античността до наши дни (с. 10-20). В този контекст е поместено възникването на колекционерството в българската култура, чието развитие е проследено от епохата на Възраждането до началото на XXI век.

Обзорът е направен добросъвестно въз основа на трудове на водещи български учени в

областта на музеологията (Евгени Сачев, Симеон Недков, Димитър Иванов, Стефанка Кръстева и др.). Едновременно с това обаче бих искала да отбележа, че липсата на позовавания на чуждестранни изследвания буди недоумение. Музеите и колекционерството отдавна са предмет на активно изследване в световната наука и смятам за необходимо един кандидат за докторска степен да покаже, че познава своето научно поле не само в национален мащаб.

Следващите няколко части от глава първа съдържат стратификация на видовете музейни колекции (с. 20-22), класификация на източниците за формиране и обогатяване на музейните колекции (с. 23-28), описание на правните норми за приемане и регистрация на дарения (с. 29-31), както и някои примери за възможностите на публично-частното партньорство при експониране, популяризиране, консервация и реставрация на музейните колекции. В тези части дисертацията се отличава с отлично познаване на българските музеи и изобилие от наблюдения над техните практики, които правят анализа убедителен и високо информативен.

Глава втора е посветена на дарителството в България, като проблематиката е разгледана в поредица от различни аспекти. Тук имам няколко забележки. Те засягат преди всичко част първа от глава втора, озаглавена „Дарителството – опит за дефиниция“ (с. 33-38). Тя се състои от пет страници. На две от тях са изложени теоретичните постановки на Пиер Бурдийо, Жак Дерида, Марсел Мос и Клод Леви-Строс (с. 33-34), а на следващите три са изложени резултатите от анкета, в която дарителите сами дефинират дарителството (с. 35-38). Не може да не направи впечатление, че почти всички дарители интерпретират своя жест през призмата на българската национална идентичност: „една от най-висшите добродетели на българина“, „неотменна част от процесите на възраждане, укрепване и издигане на българската държава“, „стародавна българска черта“, „типично национална черта“, „явление, отразяващо дълбоко националната същност на българина“, „неизменна част от откровението на народния дух“, „възхитителна черта на българския национален характер“ (с. 35). Между дефинициите на първата и втората група няма почти нищо общо, но това разминаване не е проблематизирано. Според теоретичните икономиката на дара е универсален механизъм за културен и икономически обмен. Неговото присъствие в организацията човешките общества е регистрирано още в най-древни времена и от тази гледна точка би било по-скоро странно, ако се открие нация, в чиято култура няма трайни следи от дарителски практики. Защо българските дарители схващат дара като нещо специфично българско, е интригуващ въпрос, който за жалост остава без отговор.

Втората ми забележка засяга постановките на Бурдийо, Дерида, Мос и Леви-Строс, които са изложени въз основа на вторични източници, а именно три статии на Ивайло Дичев, Дарин Тенев и Флориан Годе. В библиографията липсват както произведения на гореспомнатите класически автори, така и статиите на Дичев, Тенев и Годе. Към цитат от Хегел има бележка под линия, в която няма нищо друго освен името на автора (с. 34). По мое мнение това е неприемлив научен стандарт – особено, когато става дума за приносните дефиниции на световноизвестни учени на основното понятие в конкретния дисертационен труд.

Глава втора продължава със систематизация на публикациите в жанра на т. нар. „златни книги на дарителите“, които дават представа за редица количествени показатели, свързани с тази културна практика (с. 38-44). Такива са, например, финансовите измерения на дарителството в България от Възраждането до наши дни, броя на дарителите, социалния състав на групата, териториалния обхват на дарените институции, както и видовете направени дарения. Следва подробна презентация на

правно-нормативната уредба на дарителството в България (с. 44-56). Изчерпателно са представени основните характеристики на законовите норми в това отношение, както и промените, които настъпват в три последователни периода – 1) от основаването на независима българска държава през 1878 г. до 1944 г., 2) от установяването на комунистическа власт през 1944 г. до 1989 г. и 3) от началото на социално-икономическия преход през 1989 г. до наши дни.

Глава втора продължава с обширен исторически преглед на дарителството в България. Темата е представена в три раздела, посветени съответно на епохата на Възраждането (с. 57-65), периода 1878-1944 г. (с. 65-71) и социалистическия период (с. 71-98). По мое мнение анализът в тази част на дисертацията съдържа някои спорни интерпретации.

Преди всичко бих обърнала внимание върху разликите между даренията за църква и музей. Не разбирам причините, поради които тази разлика е игнорирана при анализа на дарителството през възрожденската епоха и нейния преход от религиозен към светски културен режим, институционална среда и чувство за общностна принадлежност (с. 58). Ктиторството е форма на общуване със сакралния свят, мотивирана от екзистенциалния залог за спасение на безсмъртната душа. Докато колекционерството почива върху светска таксономия на знанието и върху светска вяра, че тази класификация има символна стойност, така че събирането на представителни екземпляри от всеки отделен вид (били те растения, монети, картини или препарирани животни) представлява особена ценност както за индивида, така и за общността. Църквата и музеят очевидно са институции от различен порядък и затова се изненадвам от липсата на сериозен анализ на базовите различия между тях.

Също така категорично възразявам срещу твърдението, че „спомоществателството не е икономическа категория” (с. 59). И тогава, и днес, книгоиздаването има повишена символна натовареност и обществена значимост, но за голямо съжаление това не го прави не-икономическа дейност. Монахът Паисий Хилендарски разпространява ръкописната си история безплатно, но печатната книга е стока, която абонатите получават, след като са платили за нея предварително. Това ги различава от дарителите за музеи, които не получават нищо освен морално удовлетворение от своя жест. Спомоществателската практика не се вписва в цитираната на с. 33 дефиниция на Жак Дерида, според който „дарът съществува единствено, ако е без очакване и изискване на обратен жест на размяна”. Липсата поне на коментар за това разминаване остава непонятна, тъй като създава впечатление, че дефинициите на базовото понятие в дисертацията са посочени формално, а не като опорни точки на последвалия анализ.

Освен това бих искала да обърна внимание, че поставянето на всички видове дарения (както и близки до тях практики) под общ знаменател намалява възможността да се правят прецизни интерпретации. Вярно е наистина, че законът третира всички видове дарения с една и съща правна норма, независимо дали става дума за сиропиталища, болници, училища, музеи и т.н. Но от културологична гледна точка има огромно значение дали се спонсорира финансово нуждаеща се институция или се дарява колекция от предмети, чиято символна стойност се определя от културни норми. Тези норми от своя страна са исторически променливи и именно тяхната динамика има решаващо значение за развитието на колекционерството и дарителството за музеи. Може само да се съжالياва, че този ключов аспект на проблематиката е игнориран в дисертационния труд. Типичен пример е ранният музеен интерес към националната носия. Той е представен като идея, която се ражда естествено и спонтанно от красотата на ръкоделията, събрани за благотворителна лотария в Цариград (с. 63). Докато в действителност Славейковата

идея за етнографска изложба е свидетелство за дълбинни промени в културните кодове, а именно екзотизиране на традиционното облекло и натоварването му със символна стойност като носия, която облича колективното тяло на нацията, а не частните тела на мъже и жени в конкретни села и градове.

Липсата на адекватна теоретична перспектива личи особено ясно в последната част от втора глава (с. 87-99), посветена на даренията на недвижими културни ценности. Тук става дума най-вече за къщите-музеи, чиято поява обикновено е юридически резултат от завещание или дарение на собствениците на съответния имот. Разделът съдържа поредица от интересни примери за основаването на такива къщи-музеи, но изцяло е пренебрегната културната логика, която прави възможно възникването на такива институции. Коя къща заслужава и коя не заслужава да се превърне в музей на своя обитател, не е въпрос, чийто отговор зависи от волята на дарителите. Той зависи от представата за национален пантеон, т.е. от каноничния списък с имена на мъже и жени, възприемани като исторически значими представители на нацията. Съставът на този списък е изключително динамичен, промените в него са чести и брутални, а публичните дебати не винаги завършват с консенсус. Развитието на историографския и литературен канон е сред най-активно изследваните теми в българските социални науки и не мога да намеря обяснение защо плеядата от качествени изследвания в това отношение изобщо не е взета под внимание. Боя се, че липсата на този теоретичен контекст размива смисъла да се изследват такива образцови примери за места на паметта, каквито са къщите-музеи с тяхното периодично откриване и закриване.

Последната ми забележка по глава втора се отнася до направените накрая изводи. Те са шест и представят най-важните тенденции в разгледаните периоди. Три от тези изводи се отнасят за периода от 1878 г. до 1944 г. и по един – за Възраждането и периода от 1944 г. до 1989 г. Последният съдържа следната информация: „След 9 септември 1944 г., с промяната на обществено-политическата обстановка, рязко се променя и политиката по отношение на дарителството” (с. 99). Какъв е характерът на тези резки промени и какво следва от тях, не е изяснено. Дарителските практики в епохата на социализма се нуждаят от оценка и не мисля, че разбирам отказа на докторантката да изрази мнението си за тях.

Със задоволство подчертавам, че към останалата част от дисертацията се отнасям с адмирация, мотивирана от полезната и многостранна информация, подложена на систематизация и самостоятелен анализ. Особено висока оценка заслужава глава трета, посветена на съвременното състояние на дарителството в България, тъй като се отличава с компетентност и задълбочен изследователски труд. На първо място, въз основа на впечатляващ брой източници е направена класификация на формите на дарителство и са изведени характерните особености на тази културна практика след 1989 г. (с. 103-107). На второ място, бих обърнала внимание върху специализираното анкетно проучване, проведено от Милена Катошева, което й позволява да изработи детайлен профил на съвременния български дарител (с. 100-103). Особено впечатляващи в своята изчерпателност и систематичност са наблюденията върху работата на музеите с дарители и проблемите, произтичащи както от липсата на адекватна правова норма, така и от дефицита на инициативност и иновативност сред музейните работници. В това отношение анализът е солидно подкрепен от систематични сведения за институциите в неправителствения сектор, които работят в сферата на дарителството (с. 120-126). Взаимоотношенията между дарителите и музеите са подложени на многоспектърен анализ, който заслужава уважение. Той включва не само политиките на съхраняване и експониране на даренията, но и малко изследвани практики, каквито са учредяването на ден на дарителя, дарителски грамоти и преференциални условия за посещение в музея,

както и употребата на кутиите за дарения, уебсайтовете и медиите за популяризиране на дарителството.

Научните достойнства на изследването, направено в първа и трета глава на обсъждания дисертационен труд надделяват над резервите ми по отношение на някои части от втората глава. Мога само да се надявам, че при евентуална публикация на дисертацията, забележките ми ще бъдат взети под внимание. Това ми дава основание да се обърна към многоуважаемото научно жури с предложението да присъди образователната и научна степен “Доктор” на Милена Катошева.

Доц. д-р Десислава Лилова